

Med cykel och kikare genom Lettland och Estland

En färjetur bort ligger länder som bjuder på fantastisk natur och ett myllrande fågelliv. Att cykla genom de baltiska länderna är förenat med glädje. Samtidigt avverkas tyvärr skogar med höga naturvärden i en accelererande takt.

.....
TEXT: NIKLAS HOLMSTRÖM

Holmström, N. 2023. Med cykel och kikare genom Lettland och Estland – Fauna och Flora 118(3): 10–18.

◀ Fig. 1. Författaren på stranden vid Kolgasrags invid Rigabukten, på ungefär samma breddgrad som Visby.
Foto: Niklas Holmström

När jag tillsammans med goda skådarvänner besökte Estland i maj 2010 och 2011 för att uppleva spektakulärt sjöfågelsträck var det faktiskt något annat som beredde mig lika mycket glädje: landskapet, naturen och den påfallande höga individrikedomen för många fågelarter. Ett lapp-täcke till kulturlandskap, betade marker som samsades med odlade ytor och arealer i naturlig träda. Vita storkar som spatserade här och där, vilket gav upphov till en nostalgisk undran: ”Var det så här delar av Sverige såg ut på 1940-talet?” Innan det storskaliga jordbruket tog fart på allvar. Kanske, men oavsett vad så bjöd Estlands mestadels orörda natur och kulturlandskap på något nytt och glädjande. Upplevelsen var bestående och det skulle dröja till augusti 2022 innan jag återigen besökte Estland. Den gången cyklade jag med en vän runt hela Estland och genom samtliga nationalparker, 113 mil på elva dagar. Jag minns att jag före avfärd flera gånger oroligt undrade om Estlands natur och rika fågelliv skulle vara detsamma som elva år tidigare eller om deras skogar sågs som en resurs värd att exploatera, kortsiktigt och ohållbart, som här hemma i Sverige. Mina orosmoln skingrades redan första dagen längs kusten österut mot Narva. Trots avslutad häckningssäsong var det gott om mindre flugsnappare, törnskator, buskskvättor och tusentals hus- och ladusvalor. Där och då lovade jag mig

själv att återvända i maj följande år, för att uppleva något av de baltiska länderna när fåglarna sjunger och sjöfågelsträcket kulminerar. Nio månader senare var det dags, och under perioden 12–28 maj 2023 cyklade jag norrut längs Lettlands och Estlands kust. Här följer en resumé av cykeläventyret.

Cykel – det ultimata transportmedlet

Varför cykel? Varför cykelskåda? Som ung cyklade man, alla cyklade, åtminstone under den del av året som var fri från snö. Som ung skådare och fältbiolog cyklade jag på Öland och Gotland och i Falsterbo veckorna före skolstart. Cyklade till och från hemmalokalen Säbysjön norr om Stockholm. Avlägsna cykelminnen fram till början av 2022, då jag drabbades av en skön nyfunnen glädje till fågelskådning. Detta ledde till ett smått fantastiskt och tillika fanatiskt fågelskådarår på cykel kors och tvärs i Eskilstuna kommun och som redan nämnts Estland runt. Den stora upptäckten och tillika insikten 2022 var hur produktiv cykelskådningen var och är, framför allt under vår och försommar då fåglarna är så ljudliga. Man skådar med hörseln och man skådar konstant, det handlar inte, som med bil, om transport mellan vedertagna fågellokaler. Urvalet sjungande fåglar i tabellen nedan talar sitt tydliga språk. Därtill är cykeln ett miljövänligt färdmedel med positiv effekt för kropp och själ, och som ni säkert förstår ett utmärkt sätt att utforska nya platser och länder. Och med rätt typ av cykel tar man sig fram överallt, inte minst längs smala stigar, spänger och härliga (ibland bommade) skogsvägar.

	12/5	13/5	14/5	15/5	16/5	17/5	18/5	19/5	20/5	21/5	22/5	23/5	24/5	25/5	26/5	27/5	28/5
Mindre flugsnappare	5	19	17	4	4	3	10	4	9	15	7	4	12	15	5	7	2
Rosenfink	1	2	5	6	3	24	21	15	6	15	12	24	30	47		1	3
Brandkronad kungsfågel	6	2	1	1	1	3	4	1		1	2		1	1		1	
Gulhämpling	6	3	4	7		12	3							1			2
Svart rödstjärt	4	1	5	4		4		1	3		2	3		3			1
Sommargylling				3	1	3	4	1	1	1		3				1	
Vassångare	8		9	7	3	2	5					5					
Trastsångare	4		12	7	2	2	11		3		4	4	4	3			
Busksångare										1			2	2			2
Kärrsångare						3		1	1		1	2	3	2	2		1

Tabell 1. Ett urval av sjungande arter som räknades under cyklingen genom Lettland 12–17/5 2023 och Estland 18–28/5 2023. De magra dagarna 26–27/5 beror på mindre lämplig biotop för flera arter på Nargö (nordväst om Tallinn).

Fig. 2. Gulhämpling *Serinus serinus*. Arten ökar i Lettland och expanderar norrut. Foto: Simon Carrington

Åtta mil skogsbad

Så, jag rullade av färjan i Ventspils i Lettland tidig morgon den 12 maj. Blå himmel blues. Ventspils började vakna. Sjungande gulhämplingar och svarta rödstjärter avnjöts efter bara några kilometers färd på cykeln. Siktet var inställt på att nå nordspetsen Kolkasrags samma dag med flera avstickare längs vägen. Första delmålet var sjön Būšnieku ezers, dryga milen norr om Ventspils. En ren chansning från min sida. Redan innan jag kom fram till sjön hade jag noterat den första sjungande mindre flugsnappare, flera gulhämplingar och mängder med sjungande gårdsmyg, svarthätta, trädpiplärka, bofink, löv-, gran- och grönsångare. Jag monterade mest för skojs skull två digitala räknare på cykelstyret, vilka dedikerades grön- och gransångare. Mindre vanliga arter adderade jag löpande i anteckningar på mobilen.

Svängde av vid Būšnieku ezers och cyklade runt sjön på en bred fin promenadstig. Åtta kilometer ljuvlig cykling som bjöd på mycket sjungande fågel: vassångare (8), trast- (4), grön- (26) och gransångare (19), brandkronad kungsfågel (2), gulhämpling (1), svartvit flugsnappare (12) och mindre flugsnappare (1), för att nämna några arter. Tre timmar i Lettland och jag befann mig redan i ett euforiskt rus.

Hur sammanfatta de återstående sju milen upp till Kolka med avstickare ner mot kusten för att bocka av ett par fyrar? Snudd på himmelriket för en naturälskande fågelskådare! Tänk er att cykla på en smal lappad asfaltväg kantad av sammanhängande skog av olika slag: kontinuitetsskogar, svämskogar, tallhedar, myrar, blandskogar, alsumpskogar, ja, ni fattar. Sammanhängande och skiftande på vardera sidor! En närmast omöjlig upp-

Fig. 3. Mindre flugsnappare *Ficedula parva*. Arten har ökat kraftigt i Lettland. Foto: Tomas Carlberg

levelse i Sverige, även om man definierar virkesåkrar som skog. Och på dessa sju mil passerade typ tio bilar. Norrlandsfeeling. Fördelen med bilfri asfaltväg är att du färdas ljudlöst och kan därmed urskilja fåglarnas läten och sång klart bättre jämfört med grusbrusig grusväg. Exempelvis har mindre flugsnappare och grönsångare en

Fig. 4. Sumpskog med kabbleka på Ormsö (Vormsi). Foto: Niklas Holmström

Fig. 5. Brandkronad kungsfågel *Regulus ignicapilla*. Arten har ökat kraftigt i både Lettland och Estland. Den första konstaterade häckningen i Estland ägde rum 2018. Foto: Stefan Oscarsson/N

framträdande sång som hörs bra före, under och efter passage, medan en art som brandkronad kungsfågel är lättare att missa trots högfrekvent slutkläm. Jag fick oftast stanna och invänta en bekräftande sångstrof från någon misstänkt brandkronad.

Jag kommer för alltid minnas denna dag och den genuina glädje som färden upp till Kolka bjöd på. Lagg sedan till de ljuvligt skiftande skogsvägarna och sandiga stigarna genom Sliteres nationalpark med ofrånkomliga associationer till Gotska Sandön. Och så, till slut, Kolkasrags, Östersjöns egen lilla motsvarighet till Ska-gen. Äntligen. Besökte det osedvanligt höga fågeltor-net. Möttes av en ljudkuliss av alfågelsång. Ute på det spegelblanka havet låg tusentals med alfaglar och en mindre andel sjöorrar, svärter och bergänder. Folktomt ute på själva udden, där jag i kvällssolen avnjöt lettisk salami och potatismos i sällskap av dvärgmåsar och amalgamgnisslande kentska tärnor. Letade sedan upp en fin tältplats i den luftiga tallskogen någon kilometer från udden. Vaknade mitt i natten av en spelande nattskärra.

Art	Lettland (2018)	Estland (2017)
Mindre flugsnappare	49972–105507	40000–60000
Brandkronad kungsfågel	350–1600	—
Gulhämpling	1200–3000	150–300
Rosenfink	110844–176193	80000–120000

Tabell 2. Uppskattat antal häckande par utifrån atlasinventeringar för fyra utvalda arter.

Lettland: Brandkronad kungsfågel var tidigare relativt ovanlig men har ökat dramatiskt de senaste sju, åtta åren. Gulhämpling har ökat sakta men stadigt sedan sekelskiftet och expanderat norrut. Mindre flugsnappare har ökat (56 %) sedan atlasinventeringarna 2005 och ökar tillika (BirdLife International 2023) inom hela Europa. Den vikande trenden för rosenfink har planat ut och har stabiliserats på senare år.

Estland: Liksom i Lettland har brandkronad kungsfågel ökat dramatiskt de senaste sex, sju åren. Den första konstaterade häckningen ägde rum 2018, och från 2019 ökade antalet fynd närmast explosionsartat men har nu stabiliserats. Rosenfink uppvisar en vikande trend.

Fig. 6. Skogsväg med omgivande fin skog – perfekt för cykling och skådning! Foto: Niklas Holmström

Fig. 7. I Estland och Lettland finns gott om skogsstigar som lämpar sig väl för cykling. Foto: Niklas Holmström

Fig. 8. Fyren vid Tahkuna på Dagö (Hiiumaa) i Estland.
Foto: Niklas Holmström

Fig. 9. Under första dagen i Lettland noterades hela 172 sjungande grönsångare *Phylloscopus sibilatrix*. Foto: Niclas Ahlberg/N

Och räknarna på cykelstyret då? Jo, de summerade 172 sjungande grönsångare och 109 gransångare! Man kan bara spekulera i vad antalen hade blivit för gärdsmyg, trädpiplärka, svarthätta, lövsångare och bofink om jag räknat även dem. Fågelrikedomen denna dag avspeglar tveklöst vilken typ av skogar som kantade färden och samtidigt satte tonen för fortsättningen på cykeläventyret. Hur många år tror ni det skulle ta att få ihop 172 sjungande grönsångare på mina cykelturer i Sörmland? En art som för övrigt är rödlistad i Sverige (NT, Nära hotad).

Skogar med höga naturvärden blir till pellets

Jag har haft turen att under mitt sexdagarsbesök i Lettland fått uppleva en till stor del orörd skog på den yttersta delen av "Kolkauddan" (Sliteres nationalpark och några naturreservat) och Kemeru nationalpark. Jag har sett mer av Estland och därmed även områden med avverkad skog. Och vem är jag – en svensk skådarturist – att tro att Sverige är det enda landet med ett ohållbart skogsbruk? Visst önskar jag att Baltikum vore en region med stora arealer skyddad skog innehållande biologisk mångfald och fågelarter vi svenska skådare drömmer om. Tyvärr är det rätt illa ställt, och framtiden ser rätt dystert ut för Lettlands och Estlands skogar och dess invånare. Det är bara att läsa artikelserien "Of clearcuts & birds" som publicerades på BirdLife Internationals hemsida för

lite mer än ett år sedan. Det är en informativ, faktabaserad och känslomässigt tung läsning. Läget i Estland, Lettland och Finland behandlas var för sig i separata artiklar.

Ökat pris på virke, efterfrågan på bioenergi och kriget i Ukraina med ett sanktionerat Ryssland som begränsar importen av resurser till EU har ökat pressen på skogarna i Baltikum. Bioenergi ses som ett lika grönt sätt att producera energi i de berörda baltländerna och resten av Europa, (in)direkt driven av EU:s stöd för bioenergi. Under 2019 exporterade Lettland och Estland tillsammans tre miljoner ton träpellets, vilket motsvarar sex miljoner kubikmeter trä. Exempelvis kommer 23 % av den holländska konsumtionen av träpellets från Lettland.

I både Estland och Lettland har avverkningen accelererat de senaste åren, och den huvudsakliga metoden som används är traktthyggesbruk, det vill säga kalhygge. I Estland sker dessutom en betydande avverkning under fåglarnas häckningssäsong. Även inom Natura 2000-områden sker avverkning, vilket nu utreds av EU-kommissionen, och flera planerade avverkningar i Estland är därmed pausade sedan 2022 i väntan på utslag. I Estland är 14,1 % av all skog helt skyddad från avverkning medan situationen i Lettland är sämre, med endast 7 %.

Givetvis påverkas den biologiska mångfalden, faunan och floran i och med rådande exploatering av skogen som resurs. Vikande trender märks hos ett flertal fågelarter knutna till olika typer av skog i både Estland och Lettland. Den enskilt största minskningen står järpen för, som i Lettland beräknas ha minskat med 93 % sedan 2005. Övriga skogshöns, svart stork, flera arter rovfågel, hackspettar och flera tättingarter påverkas negativt av rådande skogsbruk och avverkningstakt.

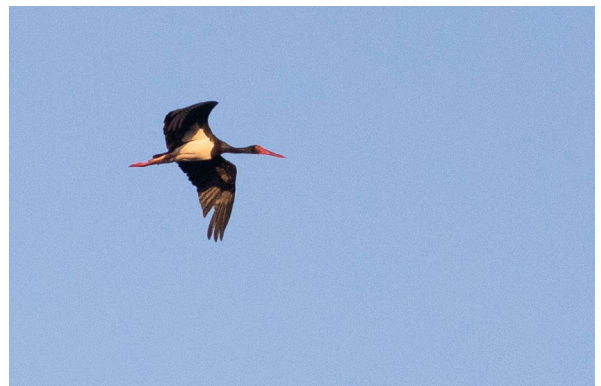

Fig. 10. Populationen av svart stork *Ciconia nigra* i de båda länderna minskar och uppskattas till 40–60 par (Estland) respektive 85–140 par (Lettland). Foto: Johan Carlberg

Fig. 11. Rosenfink *Carpodacus erythrinus* är fortfarande vanlig i Estland men uppvisar en vikande trend. Foto: Niclas Ahlberg/N

Vem vet, om 20–30 år kanske det gamla ordspråket att ”Inte se skogen för alla träd” fått en mer bokstavlig innebörd i ”Du ser inte skogen för alla kalhyggen”.

Helhetsupplevelse värd namnet

Trots föregående smått dystopiska stycke bjuder de delar jag upplevt av Lettland och Estland fortfarande på väldigt mycket fin och varierad natur med höga numerärer för flera arter. Hela den breda utskjutande ”Kolkaudden” bjuder på fantastiska skogar med ett nätverk av cykelbara stigar och skogsvägar med stabila stammar av skogshöns,

ugglor och hackspettar. Tjäder och orre noterades på min färd. Fågelsjön Engures ezers halvvägs till Riga med vackra omgivningar och stor art- och individrikedom både i och kring sjön. Vad sägs om sjungande vassångare (5), trast- (9), grön- (45), löv- (29) och gransångare (21), svarthätta (18), svartvit flugsnappare (22), halsbandsflugsnappare (1), mindre flugsnappare (7) och samtliga förekommande skogsmesar. Detta enbart längs östra till sydvästra delen av sjön! Och när skogen öppnar upp och kulturlandskapet breder ut sig hörs rosenfinkens flörtiga strof, törnsångarnas strävkäcka sång, knastersång å la svart rödstjärt vid någon gård med storkparet klapprande med näbbarna. Att bara få cykla på fina närmast bilfria vita grusvägar längs kusten genom Lettland och Estland är ett glädjeämne i sig. Avnjuta små hembakta piroger längs vägen eller glädjen i att hitta bästa bageriet i en by på vischan. Ta en latte eller glass i någon by med prunkande trädgårdar fyllda med gulhämplingars frenetiska gnissel. Sedan har vi de fantastiska skogarna på norra Dagö, och de båda pärlorna Ormsö och Nargö liksom nordvästra delen av Estland, som dessutom är gamla svenskbygder. Mängderna med fältsippor på norra Dagö och strandskogarna kring Pöösaspea eller ängarna på platån Pakri som var översållade med tovsippor. Nationalparkerna Kemeru och Matsalu, av vilken den senare utgörs av en enorm vik på ett par mil som bryter in i Estland och attraherar en mängd fågel. Tyvärr stora avstånd på fåglarna i viken, men tacksamt nog finns ett par fågeltorn där liksom på de flesta andra fågellokaler i båda länderna. Men som sagt, att cykla i dessa länder är att skåda fågel konstant; en härfågel i en villaträdgård, 100 ägretthäger i en namnlös havsvik, mindre skrikör-

Fig. 12. Prunkande trädgård med maskrosor i Estland, vilket gynnar biologisk mångfald. Foto: Niklas Holmström

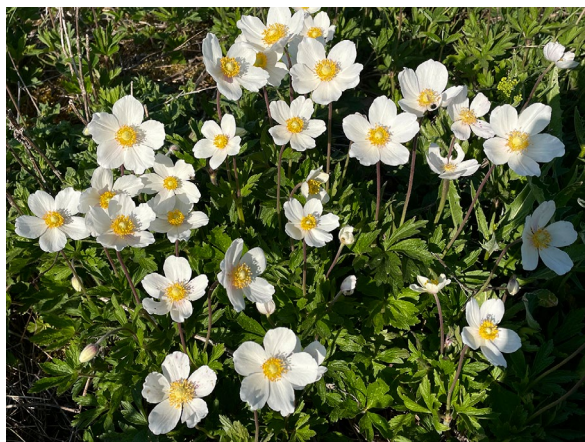

Fig. 13. Platån Pakri i Estland var översållad med tovsippor *Anemone sylvestris*. Foto: Niklas Holmström

nar i luften längs vägen, gracilt förbiflygande ängshökar, ropande gråspett här och där, *crexande* kornknarrar eller plötsliga uppflog av rapphöns och sommargyllingar som duellerar om vem som har den bästa flöjten. Roade mig en eftermiddag med att räkna törnsångare på färden genom den lettiska landsbygden: 66 sjungande. Häftigast och mest oväntat var nog att hitta ett citronärlepar på en strandäng i södra Estland och sju rödhuvade dykänder i Kemer i Lettland. Inte att förglömma är ett par minnesvärda möten med skogsmård och de ljudliga sjögrodorna som fick en att dra på smilbanden.

Totalt observerades 182 fågelarter fördelat på 154 arter i Lettland och 173 i Estland, vilket sin tur är fördelat på fastlandet (167) samt öarna Vormsi/Ormsö (89), Hiiumaa/Dagö (124) och Naissaar/Nargö (86).

Reflektioner

Grunden till den dagliga glädjen på detta cykeläventyr är en kombination av tre faktorer: fantastisk natur och landskap, otrolig fågel- och individrikedom och färdstället för att uppleva de två förstnämnda. Och bra väder förstås.

Tänk, alla dessa ängar med maskrosor och gullvivor i överflöd. I dessa länder är 90 % av hustomterna på landet smått vildvuxna med somriga inslag av maskrosor och gullvivor. En del tomter var klippta till viss del medan resten fick sköta sig själv. Jag vet inte om detta var en medveten omtanke om insekter och fåglar. Detta fick mig att undra många gånger: "Varifrån kommer svenskarnas maniska utrotningskampanj mot maskrosor?" Och detta att ens tomt ska vara lika välklippt som en golfgreen? Visst månade både letter och ester om fåglarna in på knuten med sitt sätt att vårda sina trädgårdar och genom att sätta upp holkar. Bara detta att se födosökande starar i var och varannan trädgård gjorde mig glad. Staren är en vacker fågel och för mig är den starkt förknippad med min barndom och de första åren som fältbiolog.

Redan under cykeläventyret i augusti 2022 blev jag glatt förvånad över hur rent det var längs vägarna, grusvägar som huvudleder. Upplevelsen var densamma även under mitt senaste cykeläventyr. Ser man en petflaska eller ett glasspapper längs vägen i Estland/Lettland får man känslan av att skräpet hamnat där av rent misstag. Detta jämfört med Sverige, åtminstone i Sörmland och Eskilstuna, där det ofta ligger mycket skräp längs huvudvägarna, allt ifrån donkenpåsar en masse till kylskåp och däremellan dryckesflaskor och burkar. Folk tror jag överdriver, men icke.

Fig. 14. Ett citronärlepar *Motacilla citreola* i södra Estland förgyllde färden. Foto: Niklas Holmström

Trots svenska kronans låga värde gentemot Euron är matvaror, äta ute och boende (utanför högsäsongen i juli) avgjort mycket billigare än i Sverige och andra länder. Således väldigt prisvärt att besöka dessa länder. Estland har dessutom lagt mycket krut på cykelanpassad infrastruktur, även ute på "landet" i och mellan småstäder. Det är uppenbart att bilburna ester generellt är mer vana vid cyklister och håller ut ordentligt vid passage. I Lettland var upplevelsen mindre positiv de gånger jag behövde cykla på trafikerade huvudvägar. De finns alltså fler anledningar till att välja småvägar och skogsvägar, säkerhet är en av dem. Och vem vill inte undvika enerverande trafikbrus?

Att få förundras

Det sägs att den som har en förmåga att förundras mår bättre och lever längre. Jag hoppas att detta stämmer så att jag får möjlighet att förverkliga mitt projekt i maj nästa år, två veckors cykelskådning i hela Lettland, mellanlandning i Nynäshamn och därefter tolv dagars cykelskådning på Gotland. Att åter få förundras och fyllas av glädje, så länge naturen varar och skogarna består.

Fig. 15. En av alla idylliska småvägar längs Estlands nordvästra kust den 24 maj. Foto: Niklas Holmström

Tack

Tack till Elina Gulbe (Latvian Ornithological Society) som bidragit med data gällande häckfågelstatus i Lettland och länkar till publikationer samt Uku Paal som bidragit med aktuell information rörande brandkronad kungsfågel och dess status i Estland. Tack till Johan Nitare för genomläsning av manus och Nicke Helldorf för synpunkter och korrigeringar. Slutligen tack till alla fotografer som bidragit med bilder. ●

Referenser

Aunins, A. 2022. Population changes in common birds in Latvia 2005–2021: not only global factors leave their mark. – Putni dabā 90 (2022/1) 33–39. Hämtad från: https://putnidaba.lob.lv/wp-content/uploads/2023/04/PD90_33-39_Parastie-putni.pdf

BirdLife International. 2022. Of clearcuts & Birds #1 – How bioenergy increases the pressure on forests. Hämtad från: <https://www.birdlife.org/news/2022/09/05/of-clearcuts-birds-1-how-bioenergy-increases-the-pressure-on-forests/> med vidare länk till #3 Estonia och #4 Latvia

Kerus, V. m.fl. 2021. Latvijas Ligzdojošo Putnu Atlanti 1980–2017 (Latvian Breeding Bird Atlas 1980–2017). Latvian Ornithological Society, Lettland.

Paal, U. & Ots, M. 2020. Birding Estonia, 2:a upplagan. Eeesti Loodusfoto, Tartu.

.....
Niklas Holmström

E-post: seawatching@gmail.com

Utförlig reseskildring: www.aventyrsliv.nu/pdf/Lettland_Estland_maj_2023.pdf
.....